

INDIVIDUATIESTOORNISSEN BIJ TWEELINGEN

door Th. COHEN-MATTHIJSSEN, psychiater *

Het leven van ieder mens begint ingebed in de zorg en de aandacht van een volwassene en ontleent aan deze relatie alle voorwaarden nodig voor zijn bestaan gedurende de eerste jaren van zijn leven. Bovendien is elk mens in het begin van zijn leven op deze wijze opgenomen als het ware in de persoonlijkheid van de ander, kent aanvankelijk nog niet allerlei onlustbelevingen als eenzaamheid, onmacht, insufficiëntie, etc., die in de latere jaren van zijn leven zijn deel worden. Het zich ontwikkelende eigen initiatief van elk mens maakt dat deze bijna paradijselijke tweec-eenheid al gauw niet meer bestendig kan blijven. De herinnering eraan, het verlangen ernaar, blijft in meerdere of mindere mate bestaan en vormt de motivatie tot het zoeken van partners, het ontwikkelen van relaties en het aangaan van groepsverbanden. Mogelijk wel de oudste vorm van nostalgie naar die vroegste levensperiode, de tweeling-fantasie, ontstaat wanneer het kind kennis maakt met de krachtmetingen en de rivaliteitsgevoelens in de relatie met zijn ouders. Deze fantasie, overigens een wijdverbreide fantasie op de leeftijd van 5 tot 6 jaar en doorgaans het gevolg van ernstige teleurstellingen in de oedipale relatievormen met de ouders, dient dan als compensatie voor de eerste gevoelens van eenzaamheid. Het kind fantaseert dan een relatie met een wezen geheel gelijk aan hemzelf, geheel op hem gericht, door wie hij nooit in de steek gelaten wordt, die hem alle aandacht geeft, een relatie waarin door de gelijkheid van de individuen het probleem van de krachtmeting en de rivaliteit als het ware uitgeschakeld wordt. Dat het fascinerende van tweelingen in onze maatschappij voor een goed deel berust op deze tweeling-fantasie valt af te leiden uit het feit dat wij ons bij tweelingen altijd kinderen voorstellen en nooit volwassenen. Overigens werden tweelingen niet in alle maatschappijvormen zo positief gewaardeerd als in de onze; in verschillende oude culturen golden tweelingen als een slecht voorteken en werden zij niet geaccepteerd, zelfs soms gedood.

In elk geval mede op grond van de maatschappelijk-culturele opvattingen over tweelingen beleven veel tweelingmoeders het bezit van zo'n tweetal als iets heel bijzonders, zo ook de moeder van de geheel identieke tweeling Jeroen en Hans. Zij genoot van de belangstelling harer familieleden voor de tweeling en vond het heerlijk de twee jongetjes vanaf de geboorte precies gelijk te kleden. Daardoor neigde zij er uiteraard toe de gelijkenis van de tweelingen te accentueren en te con-

* Afdeling kinderpsychiatrie van het Wilhelmina Gasthuis te Amsterdam. Hoofd: Prof. Dr. E. C. M. Frijling-Schreuder.

tinueren. Nu is het voor een moeder ook bijzonder moeilijk alle maatschappelijke opvattingen over tweelingen ten spijt, om twee kinderen van dezelfde leeftijd tegelijkertijd te verzorgen en met elk van hen die persoonlijke relatie te ontwikkelen, welke nodig is voor de individuele ontwikkeling van elk kind. De moeder van Jeroen en Hans had met hun verzorging niet zoveel moeite, zij bracht blijmoedig de verdubbeling van haar werk op, de kinderen waren ook niet lastig. Zij slaagde er echter niet in om hen als individuen te zien, bleef hen als een tweeenheid beschouwen. Toen Hans op zijn 12e jaar i.v.m. astma moest worden opgenomen, bleek zijn moeder niet in staat bij het geven van de anamnese ook maar een klein detail te vermelden waarin de ontwikkeling van Hans zich onderscheidde van die van Jeroen, afgezien van het feit dat Hans astma had en Jeroen niet. Bij deze gang van zaken heeft uiteraard een rol gespeeld dat beide jongens heel erg op elkaar leken en zelfs hun moeder niet altijd in staat was om hen van elkaar te onderscheiden. Deze factoren, die ook bij niet identieke tweelingen of tweeling situaties min of meer optreden, namelijk de gelijkvormigheid en de gelijktijdigheid, en het blijvend onvermogen van de moeder om met elk van de kinderen een eigen relatie op te bouwen, hadden ook bij Jeroen en Hans geleid tot onvoldoende individuatie op hun 12e jaar, gecombineerd met een retardatie van hun emotionele ontwikkeling van 1½ à 2 jaar.

De meeste tweelingmoeders beleven het hebben van een tweeling niet zonder meer als uitsluitend positief, zoals de moeder van Jeroen en Hans dat deed. De moeilijkheden beginnen vaak al met het feit dat een tweelingschap bijzonder belastend is, doorgaans pas zeer laat wordt vastgesteld en de meeste moeders zeer ongelegen komt. Vervolgens neigt de partus van tweelingen ertoe te vroeg op te treden, met alle narigheden van prematuritas der baby's, met name couveuse verpleging voor alle twee of een van beiden gedurende langere tijd. Maar ook zonder deze noodzakelijke inconveniënten neigen sommige artsen ertoe om de jonge moeder slechts één van de tweeling mee naar huis te geven, om niet meteen alle lasten en vermoenissen van de verzorging van twee baby's tegelijkertijd op zich te hoeven nemen. Dit versterkt de voor de tweelingmoeder altijd bestaande problemen van de acceptatie van twee jonggeborenen, met soms desastreuze gevolgen voor de in het ziekenhuis achtergebleven baby. Immers de moeder hecht zich aan de mee naar huis genomen baby, kan zich met hem identificeren en beleeft de later gekomen baby t.o.v. deze in gang gezette relatievorming als een indringer, voor wie zij op zijn gunstigst gedurende enige tijd niet het zelfde kan opbrengen wat zij voor de eerste deed.

Een duidelijk voorbeeld hiervan geeft de moeder van de 3 jaar oude Jan en Jaap. Zijzelf was enig kind, altijd het zorgenkindje van haar moeder. Zo was zij altijd goed verzorgd en met veel affectie omgeven, maar ook erg afhankelijk en onvolwassen gehouden. Zij was jong ge-

trouwd, de tweelingzwangerschap was haar eerste zwangerschap. De bevalling verliep spontaan à terme in een ziekenhuis. Eén van de identieke tweelingen had bij de geboorte niet goed doorgehuild, leek een hypoglykaemie te hebben gehad, voor hem was couveuse-verpleging nodig. Daarom kwam Jaap 1½ maand later thuis dan zijn tweelingbroertje Jan. Jaap floreerde thuis niet goed, hilde veel. Zijn moeder kon het huilen van de baby absoluut niet verdragen, werd er zeer nerveus en gespannen van en ging tenslotte met Jaap terug naar het ziekenhuis, waar men het kind maar weer opnam om de moeder, die zich ter plaatse enorm opwond over de situatie, gerust te stellen.

Vijf maanden oud kwam Jaap pas weer bij zijn ouders en zijn tweelingbroertje Jan terug. Dit leidde bij Jan tot onrust, driftuitbarstingen en jactatio capitis. In de box sloeg en krabde Jan zijn lang opgenomen tweelingbroertje Jaap. Vanaf het moment dat zij konden lopen groeide deze tweeling op tot een 'mini-gang', erg agressief t.o.v. elkaar, t.o.v. de omgeving ongeremd vernielzuchtig en onrustig, waarbij elke training volledig mislukte, de tweeling niet naar hun ouders konden luisteren en overbeweeglijk waren. De agressie van de jongetjes tegenover elkaar en vooral van Jan tegenover Jaap was zo groot dat men Jaap, die het langst opgenomen was geweest en bij het onderzoek het meest geretardeerd en bovendien duidelijk organisch cerebraal gestoord bleek, wel een 'battered baby' had kunnen noemen. De enige relatie die beide jongetjes tot elkaar hadden kunnen ontwikkelen bestond uit het plezier van het samen stampend en schreeuwend door het huis hollen en in het jaloers imiteren van elkaars koppig en dwingend gedrag tegenover hun moeder.

Door de belastende verdubbeling van de verzorging en de emotionele frustratie t.g.v. de voortdurende ontevredenheid van een der baby's of peuters wanneer de ander verzorgd of geholpen wordt, is het verzorgen van een tweeling voor de meeste moeders, zeker wanneer er oudere kinderen in het gezin zijn, een haast niet op te brengen taak. Maar al te graag worden dan ook familieleden of oudere siblings voor de verzorging van tweelingen ingeschakeld. Daardoor zijn tweelingen sinds hun vroegste jeugd vaak aan zeer vele verzorgers of verzorgsters gewend, een situatie die opnieuw de ontwikkeling van de relatie van de moeder met elk van hen bemoeilijkt. Veel tweelingmoeders hebben daarom grote behoefte aan hulp en begeleiding juist vlak na de geboorte van hun tweetal, in de babytijd, en opnieuw in de peuter- en kleutertijd.

Om in deze behoefte te voorzien heeft men in Amerika clubs gesticht voor moeders van tweelingen, welk werk zich in korte tijd enorm ontwikkeld heeft. Hier kunnen de moeders de steun, het advies en vooral ook het begrip krijgen wat zij over het algemeen bij de buitenwacht niet kunnen vinden op grond van de zo verbrede opvatting dat het vooral toch heel fijn en bevredigend moet zijn om een tweeling te hebben en zo

voortdurend te kunnen meemaken dat de kinderfantasie over het willen hebben van een tweeling althans voor sommigen werkelijkheid is. Behalve door de moeilijkheden in de relatievorming met de moeder, die de identificatie met haar in de weg staan, wordt de ontwikkeling van tweelingen sterk bepaald door de al zeer vroeg optredende identificatie met elkaar. Dit fenomeen, in de Angelsaksische literatuur ook wel kernachtig de 'twinning reaction' genoemd, behelst de fusie, de onvoldoende onderscheiding van object en zelfrepresentatie. Het blijven beleven van de ander en zichzelf als dezelfde, als twee uitingen van één geheel van belevingen, werkt bij tweelingen het hebben van gelijke gevoelens op ook hetzelfde moment in de hand, het blijven veronderstellen van gelijke gevoelens bij de ander, en het zich daarop richten. Dit leidt tot onvoldoende ego-afgrenzing tussen twee individuen met een verlies van identiteit. Deze 'twinning reaction' is al vroeg aanwijsbaar. Hoewel tweelingen zelfs bij voortdurende lijfelijke aanwezigheid van elkaar, b.v. in de wieg, zich toch het eerst ieder op hun moeder richten, nemen tweelingen al vroeg notitie van elkaar, volgens de observaties van Dorothy BURLINGHAM wisselend tussen de zesde en tiende levensmaand. Het voortdurend aanwezig zijn van een vrijwel gelijkgevormd wezen, want zelfs bij tweelingen van ongelijk geslacht overweegt in de eerste levensjaren de gelijkvormigheid over de differentiatie, krijgt vooral grote betekenis als het kind onderscheid begint te maken tussen zichzelf en de buitenwereld. Bij het ontdekken van het eigen lichaam en de eigen lichaamsgrenzen blijkt voortdurend een spiegelbeeld reëel aanwezig, waardoor de ontwikkeling van de notie van zichzelf en van de ander vertraagd optreedt en remmend in de ontwikkeling werkt, waardoor tweelingen zeer lang, vaak zelfs levenslang, het gevoel houden dat zijzelf en hun spiegelbeeld een twee-eenheid vormen en separatie leidt tot het gevoel van gebrek aan identiteit, een gevoel niet zonder de ander te kunnen leven. JACOBSON's observatie van een tweeling, drie maanden oud, die rustig in de tweelingwieg lag te slapen, ieder met de duim in de mond van de ander, laat zien hoe vroeg al de onduidelijkheid begint in de beleving over wat bij het eigen lichaam hoort en wat bij het andere. Dezelfde tweeling was vier maanden later bezig met het onderzoek van het eigen lichaam en dat van de tweelingsibling, op dezelfde wijze als een eenling zijn eigen lichaam in de spiegel waarneemt. Het voortdurend voor ogen hebben van een zo reëel spiegelbeeld stoort eveneens de verdere ontwikkeling van het concept over eigen lichaam.

Een andere factor die de ego-ontwikkeling van tweelingen stoort en de inter-identificatie bevordert is de imitatie. Het imiteren van een ander kind of persoon is een normaal ontwikkelingsgedrag, wat ongeveer begint op de leeftijd van negen maanden. De imitatie van tweelingen onderling begint meestal wat later en neemt hand over hand toe, wat betreft de imitatie van houdingen en bewegingen en krijgt in de peuter-kleutertijd dikwijls de vorm van imitatiespelletjes, waarmee de kinderen

soms lang bezig kunnen zijn, er dan duidelijk veel bevrediging aan beleven, elkaar daar ook dikwijls mee kunnen afleiden. Deze imitatie van elkaar werkt het hebben van gelijke gevoelens en belevingen in de hand, terwijl de gelijke situaties, waarin zij zich bevinden toch al tot dezelfde gevoelens uitnodigen. Zij zien dus altijd hun eigen gevoelens door de ander uitgeleefd b.v. wanneer de moeder de kamer inkomt en beiden naar haar toe willen gaan of beiden met haar mee willen gaan wanneer zij vertrekt. Als de tweeling een object ontdekken willen beiden het gelijktijdig hebben; als er iets beangstigends gebeurt, reageren beiden met angst en huilen. Juist het gelijke beleven van dezelfde situaties, die zich door het gemeenschappelijk doorlopen van de verschillende ontwikkelingsfasen voor tweelingen steeds weer als dezelfde levenssituatie presenteert, het voortdurend gelijk reageren daarop wordt door het proces van de imitatie sterk in de hand gewerkt en dikwijls zelfs opgeroepen. Het uit deze ontwikkeling resulterende onvoldoende identiteitsbeleven leidt bij tweelingen tot een inwisselbaarheid, tot een snel kunnen wisselen van rol. Een voorbeeld hiervan gaf de moeder van Jeroen en Hans, toen zij zich herinnerde dat Jeroen als kleine jongen zijn broer Hans riep of toesprak met: andere Jeroen. Toen de zes jaar oude Jeroen gevraagd werd waarom hij niet hilde zoals Hans bij het vertrek van zijn moeder antwoordde hij dat dat niet nodig was omdat Hans het toch al deed. Juist deze sterke inter-identificatie maakt dat vooral in de koppigheidsfase veel ouders hun tweelingstel beleven als een niet te hanteren team.

Wat wij aan het gedrag van 'n tweeling dan ook in de eerste plaats kunnen waarnemen is het effect van deze bijzonder sterke band: het altijd allereerst met elkáár willen spelen, het elkaar aanvuren en stimuleren en het elkaar nooit afvallen. Veel minder duidelijk is echter de enorm sterke rivaliteit t.o.v. elkaar en de even sterke negatieve gevoelens, die door de meestal zo goede onderlinge tweelingband en de onderlinge identificatie verhuld maar vooral ook afgewerd worden. Wanneer deze onderlinge band en identificatie van tweelingen geen kans gekregen heeft zich te ontwikkelen, zoals dat het geval was bij de 3-jarige Jan en Jaap, dan treedt deze rivaliteit onverhuld naar voren. Beide jongetjes waren in de speelkamer in een constante woordeloze en tragische strijd met elkaar gewikkeld om het aldaar aanwezige speelgoed. Elk groter stuk speelgoed werd door beiden tegelijkertijd vastgegrepen en vastgehouden tot tenslotte een het opgaf, die echter nauwelijkt bleef toezien hoe lang de ander er mee speelde, om onmiddellijk het stuk speelgoed weer aan te vatten zodra de ander zich met iets anders ging bezighouden. Doordat de kinderen, zo klein als ze waren, voortdurend scherp op elkaar letten, kwam er van constructief spelen met elkaar helemaal niets en liep de agressie regelmatig zo hoog op dat interventie noodzakelijk was. Deze rivaliteit had bij Jaap, de meest gestoorde, geleid tot een enorme heftigheid in zijn omgang met speel-

goed, waardoor hij zich niet de tijd gunde ergens op in te gaan en zijn mogelijkheden tot inzicht krijgen en leren op deze wijze reeds ernstig gestoord waren geraakt.

Ook bij tevoren zeer goede tweelingrelaties kan door verandering in de uitwendige omstandigheden deze tweelingrivaliteit in korte tijd extreem naar voren komen. Een goed voorbeeld hiervan levert ons de 3½-jarige tweeling Liesje en Dirk. Zij waren de eerste kinderen uit het concubinaat van een vertegenwoordiger en een verpleegster. De moeder deed direct na de geboorte afstand van de kinderen, hield echter nog wel, zij het infrequent, contact met hen. De vader keek nooit meer naar hen om. Na een verblijf van acht maanden in een kinderkuis werd de tweeling geplaatst bij een kinderloos echtpaar. Deze werkelijk ideale pleegouders beschikten over een goed inzicht in wat kinderen in het algemeen en tweelingen in het bijzonder nodig hadden; zij konden beiden voor elk der kinderen tegelijkertijd aandacht opbrengen en het jongetje bleek zich dan ook al met de pleegvader te identificeren, het meisje met de pleegmoeder. Liesje was de grootste, stevigste en ook duidelijk de initiatiefneemster van de twee. Dirk was kleiner, had een geringe hartafwijking, was wat minder vooruitstrevend en uitdagend dan zijn zusje, doch liet zich door haar ook weer niet op de kop zitten. De kinderen speelden met elkáár, dan weer eens alleen, toonden hun onderlinge goede band door samen op de schildersezel een tekening te maken, de een van het midden uit naar rechts tekenend, de ander van het midden uit naar links. De eigen moeder, die zich tijdens de bezoeken aan de kinderen steeds erg bemoeiziek toonde en zich uitsluitend op Liesje richtte, hertrouwde, wist een huis te veroveren en vroeg met steun van geloofsgenoten terugplaatsing van de kinderen aan. *Ondanks een uitgebreid onderzoek, resulterend in het advies de kinderen bij de pleegouders te laten*, werd de proefplaatsing van de kinderen bij de eigen moeder en stiefvader doorgezet. Toen de tweeling drie maanden nadien nogmaals onderzocht werden bleek de volgende ontwikkeling: beide kinderen waren onmiddellijk enuretisch geworden; omdat de kinderen voortdurend thuis met elkaar ruzie maakten, omdat zij tegenover de moeder bijzonder ongehoorzaam waren en de moeder ook niet wist hoe zij hen de gehele dag thuis bezig moest houden, had zij hen onmiddellijk op de kleuterschool geplaatst hoewel de kinderen daartoe nog niet oud genoeg waren. Ook op de kleuterschool liepen de ruzies, de agressiviteit en de rivaliteit van de tweelingen zo hoog op dat men hen in verschillende kleuterklassen moest plaatsen. Bij onderzoek bleken de kinderen een dramatische verandering te hebben ondergaan: Liesje bleek een fantastische plaagrelatie met haar moeder te hebben ontwikkeld, die zij op alle andere relaties overbracht. Dirk gedroeg zich bijna als een baby, hing aan de rokken van zijn moeder en verplaatste zich geen millimeter van de plek waar hij neergezet was om te spelen. Liesje plaagde haar broertje voortdurend, was steeds

bezig zijn spel en bouwwerken te bederven of af te breken. Dirk verdroeg dit vrij lang, om tenslotte ineens zeer driftig en zeer destructief naar zijn zusje uit te vallen. Van een band of van een samenspel was niets meer te bespeuren, behalve in een zeer baldadig en uitdagend gemeenschappelijk gedrag. Ook zij vertoonden toen het gedrag van een mini-gang, hadden slechts een band met elkaar in het gezamenlijk verzet tegen en provoceren van de moeder. Het heronderzoek leidde tenslotte tot de terugplaatsing van de tweeling naar de pleegouders. Het heeft maanden geduurd voor de kinderen weer tot rust gekomen waren en er weer een vertrouwelijke relatie tussen hen was ontstaan.

Gelukkig zijn dergelijke dramatische ontwikkelingen in tweelingrelaties uitzondering. De altijd wel aanwezige rivaliteit lijkt ons bij tweelingen meestal onvoorstelbaar, blijkt doorgaans dan ook slechts in een daarop gericht onderzoek. Bij tweelingen, die zo heel veel dingen gemeenschappelijk en hetzelfde hebben, worden kleine en meestal dezelfde verschilpunten onderwerp van hun rivaliteit. Een van die verschilpunten is vaak de kwestie van wie het eerst geboren is. Zo vertelde de 12-jarige Hans dat hij het eerst geboren was, doch moest dit uit schuldgevoel tegenover Jeroen onmiddellijk devalueren met de mededeling dat hij slechts drie minuten ouder was dan zijn broer Jeroen. Voor hem betekende het echter een probleem dat Jeroen naar hun beider vader heette, terwijl Hans naar een grootvader genoemd was. Het enige voordeel van deze vernoeming, nl. het horloge dat hij bij het overlijden van zijn grootvader zou erven, was hem ook nog ontgaan omdat zijn grootmoeder daarvan nog geen afstand had kunnen doen. Jeroen vertelde echter ook de eerstgeborene te zijn, doch voegde er meteen aan toe dat de drie minuten voorsprong op Hans zo gering was, dat je eigenlijk wel kon zeggen dat hij en Hans tegelijkertijd geboren waren, op deze wijze zijn achterstand t.o.v. Hans verdoezelend. Jeroen onderstreepte verder dat hij bij de geboorte 3 cm langer en 2 pond dikker was geweest dan Hans en dat hij ook nu nog de grootste en de zwaarste was van de twee, feiten die Hans zorgvuldig bleek te hebben verzwegen. Het naar zijn vader vernoemd zijn vond Jeroen weer niet zo belangrijk, vooral niet omdat het hem geen voordelen opleverde zoals het naar grootvader vernoemd zijn van Hans. Uit de analyses van tweelingen blijkt hoe juist deze kwestie van het eerst geboren zijn door hen verbonden wordt met de onderlinge rivaliteit en agressie, als een nooit meer te loochenen moment waarop de eerstgeborene de later komende versloeg en in de steek liet.

De zo sterke onderlinge rivaliteit leidt ertoe dat tweelingen voortdurend hetzelfde willen krijgen en bezitten. Dit blijkt in eerste instantie t.o.v. speelgoed en kleren, hoewel het gelijk opdelen van deze goederen aanvankelijk ook erg door de omgeving gestimuleerd wordt. Later gaat dit echter ook van de tweeling zelf uit en blijft soms nog heel lang voortbestaan.

Jeroen en Hans wilden altijd gelijk gekleed zijn. Toen hun moeder na hun 11e jaar met elk apart kleren ging kopen om hen te stimuleren een eigen keus te doen, kwamen de jongens niet zonder triomf toch altijd weer met hetzelfde thuis. Evencens op grond van de rivaliteit hebben tweelingen vaak samen een vriend of een vriendin. Zo ook Jeroen en Hans. Later, toen ieder in een eigen LTS-klas terecht kwam, kregen ze ieder een eigen vriend. Maar deze vrienden bleken broers en verschilden slechts heel weinig in leeftijd. Ook de rivaliteit t.a.v. relaties kan vaak nog zeer lang voortduren en beïnvloedt tenslotte ook de partnerkeuze van de tweeling. Zo trouwen tweelingen vaak zusters, of vrouwen die anderszins familie van elkaar zijn.

Jeroen leek wat gemakkelijker contacten te maken dan Hans, durfde zich ook beter te verweren en onttrok zich niet aan vechtpartijen. Hans verweet Jeroen teleurgesteld dat de jongens op straat altijd naar Jeroen vroegen. Hans bleek veel minder bang voor pijn, voor prikjes en voor medisch onderzoek dan Jeroen. Jeroen vermeldde zijn angsten in dit opzicht niet doch bracht wel zijn nieuwsgierigheid en zijn jaloezie naar voren t.a.v. alles wat Hans tijdens zijn ziekenhuisopnames beleefd had of zou hebben. Naast deze verschilpunten was toch wel een van de meest opmerkelijke vormen van gelijkheid van Jeroen en Hans de verbazingwekkende overeenkomst in hun beider verbale expressies van hun belevingen, t.a.v. alle facetten in hun leven.

De sterke onderlinge band van identieke tweelingen maakt dat de relaties met ouders, siblings en anderen bijna steeds minder belangrijk zijn dan de tweelingrelatie zelf en dus ook minder invloed en stimulering kunnen uitoefenen op de verdere ontwikkeling en differentiatie van de tweeling.

De inter-identificatie en de rivaliteit maken het voor deze tweelingen zeer moeilijk zich van elkaar los te maken en een individuele ontwikkeling te volgen. Dit werkt een ontwikkelingsretardatie in de hand, welke meestal blijkt wanneer de spraakontwikkeling op gang komt. Tweelingen kunnen reeds zo goed en op zo verschillende wijzen met elkaar communiceren voordat de spraak op gang komt, dat er weinig noodzaak voor hen bestaat om zich verbaal voor elkaar verstaanbaar en begrijpelijk te maken. Zelfs wanneer tweelingen geen eigen taaltje ontwikkeld hebben, iets wat wel vaak gebeurt en waar de kinderen dan lang aan vast houden, blijken identieke tweelingen volgens de onderzoekingen van DAVIS and DAY in hun verbale ontwikkeling altijd geretardeerd vergeleken bij niet identieke tweelingen, terwijl deze in verbaal opzicht weer geretardeerd waren in vergelijking met eenlingen. Er lijkt zelfs een relatie te bestaan tussen de retardatie in de taalontwikkeling, voor zover deze te beschouwen is als een ego-functie, en de intensiteit van wederzijdse identificatie van de tweeling. De retardatie blijft ook in de andere facetten van de persoonlijkheidsontwikkeling nog lang naspeurbaar. Tweelingen staan toch al voor een dubbele opgave: het

zich losmaken van elkaar naast het zich losmaken van de ouders; door de retardatie wordt deze ontwikkelingstaak nog eens extra bemoeilijkt. Zoals bij zoveel relaties het geval is treedt er ook bij de tweelingen gewoonlijk een rolverdeling op, waarbij de een een actief en dominant, soms zelfs agressief en egocentrisch gedrag gaat vertonen, terwijl de ander meer passieve en dependente karaktertrekken gaat ontwikkelen. De oorzaak van deze rolverdeling bij tweelingen is moeilijk na te gaan. De wortels ervan lijken terug te voeren op minutieuze temperamentsverschillen die al in de vroege babytijd te observeren zijn.

Soms zijn verschillen in functie-ontwikkeling de oorzaak van deze rolverdeling, zodat bij voorbeeld de tweeling, die het eerst kan lopen, vanaf dat moment de actief-dominante-initiatiefnemer blijft ten opzichte van zijn partner. Ook verschillen in lichamelijke aanleg of in de latere gezondheidstoestand kunnen hierbij een rol spelen, zoals dat het geval was bij Liesje en Dirk en ook bij Jeroen en Hans.

Alle andere uitwendige omstandigheden zijn in dit opzicht slechts van belang voor zover zij invloed uitoefenen op de gezondheid, de vitaliteit of de functie-ontwikkeling van een van de beide tweelingen. In bijna elk tweelingpaar kan men belevingen over deze rolverdeling terugvinden, die bij de actieve vaak zijn verbonden met schuldgevoelens en bij de passief-dependente met verwijten en separatie-angsten.

Door deze rolverdeling zouden bij het ouder worden van de tweelingen de oorspronkelijke identieke gedragsvormen geleidelijk aan meer verdrongen worden door de langzamerhand zich ontwikkelende verschillen ten gevolge van de rolverdeling en de vorderende individuatie, ware het niet dat dit in tweelingen weer wordt tegengewerkt door het bij hen zo sterk werkzame mechanisme van de inter-identificatie.

Het is slechts vanuit inzichten in de ontwikkeling van tweelingen dat sommige siblingrelaties en de gevolgen daarvan pas goed zijn te doorzien. Een voorbeeld daarvan was de 27-jarige jongeman die door zijn huisarts voor psychotherapie verwezen werd i.v.m. recidiverende maag-ulcera, doch zelf als voornaamste klacht zijn enorme werkstoornis naar voren bracht. Patiënt was de jongste van twee zoons uit een ingenieursgezin dat door de werkzaamheden van de vader veel buitenslands verbleef. Patiënt was getrouwd en had één kind. De werkstoornissen bleken te berusten op een geweldige rivaliteit met collegae, patiënt was voortdurend bezig te bedenken hoe anderen zijn werk zouden hebben uitgevoerd, zichzelf dan voortdurend vergelijkend met de capaciteiten en de prestaties van anderen, in een voortdurende wanhopige poging om, via het overnemen en afkijken van deze prestaties zich het daarvan gefantaseerde grote succes toch niet te laten ontgaan. Falen bleek gelijk te staan met contactverlies, er niet meer bijhoren en er buiten staan. Dit gedrag bleek direct terug te voeren op de intense rivaliteit met een nog geen jaar oudere broer, welke rivaliteit aanvankelijk geheel werd afgewerd door de sterke band met deze broer, zich uitend in veel

gelijke en gezamenlijke activiteiten, zelfs een gelijke opleiding tot ver in de volwassenheid. Dat deze duidelijke tweelingrelatie kon ontstaan bij twee broers vond zijn oorzaak in vier belangrijke factoren: de houding van de omgeving tegenover de kinderen, de houding van de ouders, de fysieke gelijkheid en de socio-economische situatie van het gezin, factoren die volgens Leonard specifiek voor tweelingen zijn, en de 'twinning reaction' vaak zeer versterken, factoren die bij deze twee broers op dezelfde wijze hadden gewerkt. Beiden waren geboren in het buitenland waar zij hun vroege jeugd doorbrachten en er t.a.v. de inheemse bevolking en kinderen met zijn tweeën een duidelijke uitzonderingspositie innamen. Dit had tot gevolg dat de kinderen sterk op elkaar aangevoelen waren. De ouders waren weinig direct bij hun kinderen betrokken, lieten de verzorging en opvoeding van de jongens over aan huis-houdelijke hulpen, die door beide jongens gebruikt werden ter vervulling van hun beider wensen en fantasieën.

Ook hierdoor raakten de jongens veel meer op elkaar gericht, was de band met elkaar belangrijker dan die met een der ouders of volwassenen en identificeerden zij zich in belangrijke mate met elkaar. Hun lagere schooltijd brachten zij in het moederland door, echter door de oorlogstijd met verschillende evacuatieën ook weer erg geïsoleerd in het gezin levend. Inmiddels waren de ouders er toe overgegaan om de beide broers als 'n twee-eenheid te beschouwen en te behandelen. In dit broederschap was een belangrijke rol gaan spelen het feit dat beide jongens veel op elkaar leken, vrijwel even groot, breed en sterk waren. In hun middelbare schooltijd, intussen weer in het buitenland, traden zij thuis, in verschillende clubs en in sporten voortdurend getweeën op, waarbij de oudste broer het initiatief nam en de leiding had, terwijl patiënt de passieve meeloper was uit angst overal buiten te vallen. De wrok tegenover de driftige en autoritaire vader werd in die tijd gemeenschappelijk beleefd. Patiënt herinnert zich zijn schuldgevoel tegenover zijn broer, toen hij probeerde zijn moeder voor zich alleen te winnen. Ook relaties met het andere geslacht verliepen via zijn broer: vriendinnen waren eerst met zijn broer bevriend geweest, had hij van zijn broer weten af te kapen. Pas laat in de therapie kon patiënt zich herinneren hoe opgelucht hij was toen zijn broer een jaar eerder dan hij voor studie naar het moederland terug moest, patiënt eindelijk thuis het rijk alleen latend.

De inter-acties, die bij tweelingrelaties naar voren komen, blijken de bodem te kunnen vormen voor psychosen, die sinds de publicatie van LASEGUE en FABRET in 1877 hierover nog steeds worden aangeduid als folie à deux. Reeds TUKE vermeldde het voorkomen van folie à deux bij tweelingen als een opvallend verschijnsel. Bij de helft van het door GRALNICK vermelde aantal folie à deux gevallen betrof het siblings. Het aantal tweelingen hieronder was veel hoger dan op grond van het voor-

komen in de bevolking verwacht kon worden. Na deze publicatie blijkt de belangstelling voor de interactie bij het ontstaan van psychosen bij tweelingen sterk afgenomen. Daartoe heeft zeker bijgedragen de zo toegenomen belangstelling voor het onderzoek naar de erfelijkheid van psychosen, overigens vaak aan tweelingen verricht.

De factoren van LEONARD, die bij tweelingen de 'twinning reaction' zo versterken, blijken ook t.a.v. de folie à deux-partners een rol te hebben gespeeld. Zo bleek vaak de houding van de omgeving tegenover de partners, hun socio-economische situatie en hun relatieve fysieke gelijkens, althans tegenover de omgeving, een twee-eenheid te hebben versterkt en een steeds toenemende inter-identificatie en inter-dependentie te hebben bewerkstelligd. Juist de rolverdeling en de inter-dependentie bevorderen het overnemen van psychotische inhouden, waanvoorstellingen en gestoorde gedragingen, uit angst voor verlies van liefde van de partner, wiens persoonlijkheid en aanwezigheid zoveel belangrijker wordt geacht dan de uitingvormen op zichzelf.

Het is duidelijk dat bij deze wijze van communiceren en overnemen van gedachtengangen de argumentaties en motiveringen daarvan geen rol meer spelen. De folie à deux vertoont bijna steeds een meer of minder uitgebreide paranoïdie met achtervolgingswanen of soms ook religieuze wanen. De paranoïdie, welke in projectie een sterke contactbehoefte en angst voor contactverlies vertoont, leidt echter tot een nog grotere isolatie, tenzij de wanen worden geaccepteerd of zelfs overgenomen. Dat juist de paranoïde psychosen zoveel vaker dan andere psychosen tot een folie à deux leiden, is een direct gevolg van de paranoïdie zelf, die aangrijpt op het schuldgevoel van de ander, tegenover de psychoticus tekort te zijn geschoten.

Paranoïde ontwikkelingen bij de mens, berustend op het onvermogen tot een vertrouwensrelatie met de ander te komen, t.g.v. eigen agresieve tendensen die bij de ander worden ondergebracht of worden verondersteld, werken in langer durende relaties zeer bindend, met vervreemding en isolering van de omgeving, vooral als de minst paranoïde en meest sociaal aangepaste der partners tracht buiten de paranoïde voorstellingen van de ander te blijven om de relatie in stand te houden. Ernstige paranoïdie dwingt doorgaans of tot een uiteengaan der partners, of tot meegaan in de paranoïdie. Juist paranoïde ontwikkelingen bij een der partners kunnen leiden tot relatievormen die sterk aan tweelingrelaties doen denken. Vaak blijken dan een of beide partners weinig geïndividueerde, weinig ik-sterke persoonlijkheden, die altijd op de ander hebben gesteund, steeds vanuit de relatie met de ander leefden. Van een relatieontwikkeling, die mogelijkster zou kunnen uitlopen op een folie à deux, geeft de ontwikkelingsgeschiedenis van de tweeling Toon en Derk een goed voorbeeld. De 18-jarige Toon en Derk, enige kinderen uit het tweede huwelijk van hun moeder met een veel oudere man, werden voor onderzoek gemeld wegens hun bizar

gedrag, hun schoolfobie, hun toenemende angst voor contacten met de buitenwereld en het zich in huis opsluiten. Het eerste huwelijk van de moeder werd door echtscheiding ontbonden. Tijdens de zwangerschap van de tweeling had de moeder op een meisje gehoopt, de jongens-tweeling was een dubbele teleurstelling. De start was slecht; na een moeizame zwangerschap, een zware bevalling en een post-puerperale periode waarin de moeder veel ontstekingen doormaakte, raakte zij geheel ontmoedigd toen de kinderen, 2½ maand oud, met een kinkhoestinfectie moesten worden opgenomen. Hun eerste ontwikkeling zou echter normaal verlopen zijn. Het waren flinke kinderen die goed aten, vlot liepen en vroeg spraken. Pas op de kleuterschool werden zij overdag zindelijk. De enuresis nocturna duurde tot hun 12e jaar. De jongens waren altijd opvallend dikke kinderen (ook nu nog), ze snoepten veel. Als kleuters zonderden zij zich af, hadden nooit vriendjes en waren toen al bang het huis te verlaten.

De kleuterschool bezochten ze nauwelijks, moeder vond het makkelijker hen thuis te houden. Het gaan naar de lagere school was een drama, er kwam geen goede aanpassing tot stand, ze verzuimden zeer veel. Ze doubleerden een klas, Toon de derde, van Derk wist moeder het niet meer. Over veel feiten betreffende hun ontwikkeling was zij onzeker.

Kort nadat de jongens de lagere school verlieten overleed hun vader peracut aan een hartaandoening. Nadien mislukten alle pogingen tot verder onderwijs. De jongens verlieten het huis nauwelijks meer, spookten tot laat in de nacht en sliepen overdag. Toon verzette zich heftig tegen elke eis van zijn moeder, hij zou ook niet helemaal te vertrouwen zijn met haar geld. Derk deed nog wel eens wat huishoudelijk werk voor haar. Moeder kon de tweeling al lang niet meer aan, deed ook geen moeite meer, richtte zich voornamelijk op het sluiten van een nieuw huwelijk. De jongens leefden in een fantasiewereld, voelden zich ver boven iedereen verheven, verlieten het huis alleen als het donker was om geld te verdienen met kranten bezorgen. Tot hun 16e jaar hielden zij zich onledig met het spelen met poppenhuizen, poppen en autootjes, waar zij helemaal in opgingen en waarmee zij allerlei fantasieën niet onverdienstelijk uitbeeldden. Later hielden zij zich onledig met het maken van muziekprogramma's met bandrecorders, met piano-spelen en het maken van irreële toekomstplannen. Zo vertelden zij beiden enerzijds met enig triomferend vertoon, anderzijds met een zeke-re raillerende relativering, over Toons relatie met een handelaar in tal van zaken, waar Toon zich in de leer voelde om het vak van vee-handelaar meester te worden. Toon kocht geiten en konijnen via deze handelaar, wist zelfs met hulp van Derk enige maanden een pony nog net in leven te houden in de schuur van zijn moeder. Beiden fantaseerden op irreële wijze over de verdiensten die zij met de verkoop van deze dieren konden maken.

De jongens, die in uiterlijk en gedrag sprekend op elkaar leken, spraken in dezelfde bewoordingen over hun onvoorwaardelijke band met de moeder zonder enige rivaliteit te tonen. Zij spraken op een wat minzaam denigrerende wijze over hun aanstaande tweede vader en op dezelfde wijze over hun half-sibs uit moeders en vaders eerste huwelijk. Over de drie, overigens vreemde, kostgangers van moeder spraken beiden op een meewarige en soms roddelachtige manier, terwijl Derk duidelijk paranoïde voorstellingen t.a.v. deze mannen ontwikkelde. Beiden waren zeer openlijk in hun angst voor ziekte en doktoren, leden soms schier ondraaglijke kiespijnen liever dan naar de tandarts te gaan. Hun angsten in sexualibus weerden zij af met hun verontwaardiging over het vrije seksuele leven wat zij via t.v. uitzendingen heden ten dage bij iedereen hadden opgemerkt.

Waar Derk nog enige werkelijkheidszin toonde t.a.v. werkmogelijkheden en verdiensten getuigde Toon hierin van geen enkel realiteitsbesef. Wanneer hij in zijn wensvoorstelling gefrustreerd werd, raakte hij depressief en suïcidaal. Derk was redelijker en intelligenter, femininer en passiever dan Toon, die met zijn grotere activiteiten en initiatieven zijn minder intelligent zijn leek te willen compenseren. Toon toonde schuldgevoel over het feit dat hij Derk vaker alleen liet, Derk verweet Toon dit alleen gelaten worden. Beide jongens verwachtten alle hulp en heil van hun moeder, die zij in feite als hun slavin behandelden. De moeder kon echter voor de jongens niets meer opbrengen en beleefde hen alleen nog maar als een blok aan het been. Zo waren de jongens geheel op elkaar aangewezen en volledig van elkaar afhankelijk.

In vergelijking met eenlingen wordt de ontwikkeling en de individuatie van tweelingen bemoeilijkt door hun onderlinge identificatie, interdependentie en sterke rivaliteit. Deze ontwikkelingsproblematiek is niet zonder meer te voorkomen door de kinderen zo vroeg mogelijk uit elkaar te halen, zoals sommige ouders menen dat het beste is. Immers de realiteit van het tweelingschap blijkt dan toch het fantasieleven en het wensleven van elk der tweelingen sterk te beïnvloeden en daarmee de vorm van hun relatie-ontwikkelingen. Zo komt het wel voor dat tweelingen, bij onvoorbereide en niet geïntegreerde uiteenplaatsing op een school intellectueel minder gaan presteren omdat de intelligentere tweeling zich uit schuldgevoel aanpast aan het prestatieniveau van de minder intelligente.

Overaccentuering van het tweelingschap daarentegen, het behandelen van de tweeling als een twee-eenheid met voorbijgaan van beider individualiteit, stimuleert hun imitatie en identificatie t.o.v. elkaar en bevordert de mogelijkheid dat een der tweelingen erg afhankelijk van de ander wordt.

T.a.v. eventueel gewenste psycho-therapeutische hulp voor tweelingen dient men te overwegen dat dit meestal een verandering in de tweelingrelatie meebrengt in die zin dat, althans aanvankelijk, de tweeling-

rivaliteit sterker naar voren komt. Ouders beleven dit nogal eens als een ongunstig effect van de therapie, een aanleiding de therapie te staken, zoals ook Leonard beschreef. Verder bestaat het gevaar vooral bij oudere tweelingen, dat de problematiek van de tweeling-separatie, met alle schuldgevoel, verwijt en eenzaamheid vandien, met name voor de meer afhankelijke van de twee, zeer belastend is en verdere individuatie en ontwikkeling bemoeilijkt. Een voorbeeld hiervan toont ons het verslag van een analyse van een tweeling door JOSEPH c.s. Toch dient te worden onderstreept dat een normale individuatie en een normale karakterontwikkeling voor tweelingen zeer wel mogelijk blijft, mits de ouders de speciale tweeling-problematiek weten te beperken via een normale en goede ontwikkeling van hun band met elk der tweelingen afzonderlijk en via een opvoeding die met deze speciale problematiek rekening houdt, deze integreert. Ouders zullen echter vaker hulp nodig hebben bij de opvoeding van een tweeling dan bij de opvoeding van één kind.

SUMMARY

In this paper the factors interfering with development and individuation of twins are described. The problems for the mother in her relation to a twin are discussed, as well as the 'twinning reaction' or the inter-identification of twins, the strong and mostly very positive relationship of twins and their rivalry hidden behind that relation, the role playing in twins and the facts causing that mechanism. The circumstances forcing some siblingrelations into a semi-twinrelationship are stressed. Attention is given to the influence of twin-interaction on the development of the 'folie à deux.'

LITERATUUR

- 1 D. Burlingham (1952): *Twins: a study of three pairs of identical twins*. New York: International University Press.
- 2 E. A. Davis (1937): *Development of linguistic skill in twins, singletons with siblings and only children from age 5-10 years*. University of Minnesota Press.
- 3 E. J. Day (1932): The development of language. *Child development III*.
- 4 A. Gralnick, M. D.: 'Folie à deux. The psychosis of association.' *The psychiatric Quarterly* 1942, vol 16, blz. 230.
- 5 E. Jacobson (1946): 'The child's laughter.' *The Psychoanalytic study of the child*, vol. III.
- 6 E. D. Joseph, M.D. and J. H. Tabor, M.D.: 'The simultaneous analysis of a pair of identical twins and the 'twinning reaction'.' *The Psychoanalytic Study of the Child*. Vol. XVI.
- 7 C. Lasègue en J. Fabret: 'La Folie à deux ou folie communiquée.' *Ann Méd. Pschol.* 18: 321, 1877.
- 8 Majorie R. Leonard: 'Problems in Identification and ego development in twins.' *The Psychoanalytic study of the Child*, vol. XVI.
- 9 D. Tuke: 'Folie à deux.' *Brain* 10: 408-21, January, 1888.